

відрізнялася від тієї, котру виконують наявні криміналістичні обліки, де відображається інформація про зовнішність особи.

Бобошко Е.М., Садченко О.О.

СПЕЦІАЛЬНІ АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Антропологічні знання – це знання про походження та еволюцію фізичної організації людини і її рас.

Ці знання складають зміст науки антропології. Термін «антропологія» грецького походження «Antropos – людина», «logos – наука» і означає наука про людину. Вважають, що вперше це визначення запропонував Аристотель (384-322 рр. до н.е.).

Перші відомості наукових знань про людину ми знаходимо у працях античних філософів Демокрита (470-430 рр. до н.е.), Аристотеля (384-322 рр. до н.е.), та Анаксимандра (610-546 рр. до н.е.).

Питання морфології і анатомії людини, її місце в системі природи, тілесні відмінності у фізичному типі окремих народів, звичаї і побут багаточисленних племен і народів з якими стикались дослідники під час подорожей, хвилювали і були предметом досліджень багатьох вчених Стародавньої Греції і Рима. Становлення антропології як науки відносять до середини ХІХ ст.

У прозах західноєвропейських вчених термін «антропологія» мав подвійне значення – як наука антропології (про людське тіло) та про духовну сутність людини. На початку ХVІІІ ст. коли слово «антропологія» почало входити в науковий обіг, воно означало «трактат про душу і тіло людини». В подальшому цей термін в загальній формі розшифровувався як всебічне вивчення людини, її біологічні, соціальні і духовні властивості. Протягом ХІХ ст. і до наших днів в багатьох країнах прийнято широке поняття антропології як загальної науки про людину.

Антропологія в широкому розумінні поділяється на «фізичну», та «соціальну». В Україні, як і в більшості європейських країнах, не прийняте таке широке тлумачення антропології.

Антропологія – природнича, біологічна наука, яка тісно пов'язана з такими суспільними науками як етнографія, історія та археологія.

Антропологія – це галузь природознавства, яка займає особливе місце серед біологічних наук. Вона вивчає походження та еволюцію фізичної організації людини і її рас. Це наука про зміни людського організму в просторі і часі, про закони цих змін і фактори, які їх обумовлюють. Антропологія як би завершене собою природознавство. Людина, її життя, існування не можливе, без колективно здійснюваного виробництва, без суцільного середовища, то і антропологія яка вивчає людину, вступає в ту галузь, де існують соціально-історичні закономірності. В цьому специфіка антропології, в цьому її відмінність від інших біологічних наук, її безпосередній зв'язок з історичними науками – археологією, етнографією,

історією.

Передісторія розвитку науки про людину достатньо велика. Постійне накопичення антропологічних відомостей – даних з анатомії людини, про фізичні особливості народів різних частин землі, загальнотеоретичних уявлень про походження людини почалося в далекій давнині.

Вершиною наукового вчення про людину в Стародавній Греції є творчість Аристотеля (384-822 рр. до н.е.).

Значне місце в історії антропології посідає і славетний лікар, хірург, реформатор медицини Гіппократ (460-370 рр. до н.е.). Він перше висловив думку про те, що расові відмінності склалися під впливом кліматичних умов і мають спадковий характер.

У середній Європі вивчення природи й людини було заборонено церквою та світською владою. Церква вважала, що людський розум має схилитися перед авторитетом Біблії. Усіх хто піддавав сумніву біблійну проповідь про створення людей жорстоко переслідувалися. Так, у 1619 році за звинуваченням у чаклунстві та ересі в Тулузі був спалений живцем італійський філософ Л. Ваніні, який у дуже обмеженій формі писав про спорідненість людини з мавпою.

Заборонялись і анатоμο-медичні дослідження. За порушення цієї заборони на вогнищі загинув іспанський вчений XVI ст. М. Сервет, який вивчав кровообіг людей і тварин.

Загальний занепад науки і культури в Західній Європі за добу раннього Середньовіччя спричинився до майже повного припинення накопичення нових етнографічних та антропологічних матеріалів.

Після розпаду Римської імперії традиції античної культури сприйняла Візантія. Праці візантійських авторів Мавритія, Костянтина Багрянородного, Прокопія Кесарійського та ін., містять чимало свідчень про народи Європи і Азії.

Групові свідчення про різних слов'ян, знаних під іменами венедів, антів, склавинів містить праця готського історика Йордану (VI ст. н.е.).

Свідчення історико-етнологічного характеру містить і давньогрецький літопис «Повість временных лет», остаточна редакція якого належить ченцю Києво-Печерської лаври Нестору (XI – поч. XII ст.).

Великі географічні відкриття зроблені під час подорожей Христофора Колумба, Васко да Гама, Фернанда Магеллана (кінець XV – поч. XVI ст.) значно розширили уявлення європейців про населення найвіддаленіших куточків земної кулі. На цьому ґрунті з'явилася перша класифікація людства (1684 р.). Її автор – відомий французький політичний діяч, мандрівник і вчений Франсуа Берньє – відокремив чотири різновиди людей: європейців, монголів, негрів та лапоноїдів.

В середині XVIII ст. окремі розрізнені думки про спорідненість людини з тваринним світом дістали теоретичне обґрунтування. Створювались багаточисельні природничі класифікації, де людині відводилось місце в групі приматів як роду і виду *Homo sapiens*. З'явилась перша класифікація людських рас, у яких вчені намагалися упорядкувати багаточисленні

різновиди людських видів. Спочатку лише суто на візуальних спостереженнях і по оцінці зовнішніх відмінностей між людьми будувалися расові розділення, як правило, з використанням етнографічного опису – побуту, культури, мови того чи іншого народу.

Одним із перших свою класифікацію запропонував К. Лінней (1707-1778 рр.), в ній він використав не лише фізичні ознаки, а й психічні та культурно-побутові особливості основних расових груп людства.

Французький натураліст Ж.Л.Л. Бюффон (1707-1788 рр.) навів різноманітні дані про фізичні риси багатьох народів земної кулі. Він вперше запропонував щодо людини термін «раса».

Важливою обставиною для подальшого розвитку антропології була перша теорія еволюції Жана Батиста Ламарка. У 1859 році видатний англійський вчений Чарльз Дарвін (1809-1882 рр.) опублікував книгу «Походження видів шляхом природного добору», де обґрунтував теорію еволюції природи.

В перші десятиріччя ХІХ ст. антропологія була самостійною наукою, сам термін «антропологія» не мав ще чіткого змісту. Однак, питання антропологічного напрямку, а саме походження людини, расові відмінності, людські раси були в центрі уваги науковців.

Спеціальні антропологічні дослідження були проведені вченим-гуманістом, українцем за походженням, М. Миклуха-Маклаєм (1864-1888 рр.)

Наступний період становлення антропології як науки міцно пов'язаний з видатним біологом К. Бером, якого вважають засновником антропології в Росії.

Найпомітніший слід в історії антропології залишило паризьке товариство, засноване французьким анатомом і хірургом Полем Брока (1824-1820 рр.).

У 1863 році перший антропологічний осередок виник в Російській імперії. Це було Товариство любителів природознавства при Московському університеті, організатором якого став професор кафедри зоології А. Богданов (1863-1896 рр.).

В 20-х роках почали створюватись антропологічні центри у Харкові, Києві, Сімферополі і Дніпропетровську.

На сьогодні в нашій державі залишився тільки один антропологічний осередок – відділ біоархеології інституту археології АН України. Антропологічні дослідження проводяться також у відділі «Український археологічний центр» Інституту мистецтвознавства, імені Максима Рильського НАНУ.

Антропологія включає три основних розділи: морфологію, антропогенез і расознавство чи етнічну антропологію.

Розділ морфології розв'язує питання, пов'язані: а) з індивідуальною мінливістю фізичного типу, б) з його віковими змінами від ранніх стадій зародкового розвитку до старості включно, в) з явищами статевого диморфізму, г) з аналізом тих особливостей фізичної організації людини, що

виникають під впливом різних умов життя і праці.

Розділ антропогенезу зосереджує свою увагу на тих змінах, що зазнає природа найближчого предка людини, а потім і самої людини протягом четвертинного періоду. Це морфологія людини і її попередника, розглянута в часі, що вимірюється геологічним масштабом.

Розділ расознавства, присвячений вивченню подібностей і розходжень між расами людини, може бути названий за аналогією з розділом антропогенезу морфологією, розглянутою в просторі, тобто на всій поверхні земної кулі, населеної людиною.

Розділ морфології складається з: 1) мерології (від грецького «мерос» – частина), що вивчає варіації окремих органів людини й окремих тканин, а також їхній взаємний зв'язок, і 2) соматології (від грецького «сома» – тіло), що вивчає будову людського тіла в цілому, тобто закономірності варіацій росту, маси, окружності грудей, пропорцій і т.д. Важливим підрозділом соматології є та галузь антропології, що визначає своїм завданням встановлення стандартів чи норм розмірів людського тіла, тобто найбільш часто зустрічаються комбінації розмірів, і розробляє методи розрахунку, що дозволяють установити, як часто зустрічаються ті чи інші відхилення від цих комбінацій. Антропологія тим самим дає можливість організувати на цілком науковій основі масове виробництво предметів індивідуального використання (взуття, одяг, головні убори, рукавички, меблі і т.д.), що особливо важливо в умовах планової організації народного господарства. Велике значення має морфологія для встановлення норм фізичного розвитку в різних віках, а також варіацій статури і їх зв'язку з фізіологічними особливостями організму.

Найбільш важливими допоміжними дисциплінами для розділу морфології є нормальна анатомія, ембріологія і гістологія людини.

У розділі антропогенезу розглядаються питання про місце людини в системі тваринного світу, відношенні його як зоологічного виду до інших приматів, відновлення шляху, по якому йшов розвиток вищих приматів, дослідження ролі праці в походженні людини, виділення стадій у процесі людської еволюції, вивчення умов і причин становлення людини сучасного типу.

Розділ антропогенезу включає: 1) вивчення сучасних і викопних мавп і напівмавп; 2) еволюційну анатомію людини; 3) палеоантропологію, тобто вивчення викопних форм людини. Необхідними допоміжними дисциплінами для цього розділу є: з наук природно-історичних – геологія четвертинного і третинного періодів, фізіологія вищої нервової діяльності; з наук соціально-історичних – археологія палеоліту; з наук філософських – психологія.

Расознавство, чи етнічна антропологія, вивчає класифікацію расових типів, поширення їх по території Землі, історію формування рас і закономірності змін расових типів.

У числі суміжних дисциплін, з якими особливо тісно стикається расознавство, варто назвати з кола біологічних наук – генетику і біометрію, а з наук соціально-історичних – археологію пізнього палеоліту і наступних

епох, етнографію, мовознавство й історію.

Терміни «расознавство» і «етнічна антропологія» нерідко вживаються як рівнозначні. Етнічна антропологія – тільки частина расознавства, що вивчає антропологічний склад народів світу і проблему етногенезу.

Антропологія в цілому, а особливо розділи, присвячені проблемі походження людини і його рас, із самого зародження знання про природу людини були ареною жорстокої ідеологічної боротьби між матеріалістичною наукою, з одного боку, і ідеалістичним і метафізичним світоглядом – з іншої.

В основі антропологічної методики лежить антропометрія, чи вимір розмірів людського тіла. Необхідність кількісної характеристики впливає з того, що всі розміри виявляють безупинну мінливість, причому, як правило, межі коливань розмірів однієї якої-небудь групи людей заходять за межі коливань іншої. Це явище, називається «трансгресивною мінливістю», мабуть, приводить до необхідності числових визначень.

Однією з головних рис антропології є постійна участь у вирішенні питань, які ставляться на порядок денний самого життя. Результати досліджень антропологів використовують в багатьох сферах суспільного життя розвиток і спеціалізація антропологічних знань криміналістики здійснюється не шляхом виділення автономних окремо наукових комплексів, а формування у середині криміналістики, і що головне саме на базі її теорії і методології спеціалізованих напрямів, що забезпечують вирішення криміналістичних завдань.

Таким напрямом у криміналістиці називають криміналістичною антропологію, яка виросла із антропології фізичної. Вона вивчає різні групи людей на основі культурної і археологічної інформації, а також досягнень фізики і біології. Спеціалістам у цій виключно спеціалізованій галузі потребується пізнання в генетиці і розуміння законів росту і розвитку людини.

Використання досягнень антропології використовується для розшуку правопорушників і їх ототожнення. Науковою основою такого діяння є своєрідна інтеграційна антрополого-технічна і правова галузь знань, яку В.А. Снетков назвав габітологією.

У криміналістиці ця галузь представлена криміналістичним вченням про зовнішність людини.

Криміналістичне вчення про зовнішність людини – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає закономірності фіксації зовнішності людини в різних відображеннях, розробляє техніко-криміналістичні методи і засоби збирання, дослідження і використання даних про зовнішність людини з метою розслідування кримінальних правопорушень.